

AZ ANGYALOK NEME

XERAVITS GÉZA

Selye J. Egyetem RTK, Komárno – KRE HTK, Budapest

1. BEVEZETÉS

Mindenkinek, aki látott már templomi angyal-ábrázolást, bizonyosan feltűnt, hogy ezek a „szellemi, test nélküli lények”¹ következetesen egyfajta sajátos, androgün bemutatást nyernek az oltárok művészeitől.² E szerény tanulmányban annak igyekszem utánajárni, hogy ókori zsidó szövegek vajon hogyan vélekednek az angyalok neméről. Előljáróban álljon itt mindjárt két bibliai szöveg, amelyek, láthatóan, azonos véleményt képviselnek.

Az egyik szöveg az Újszövetségből való, Jézus e mondása ún. *traditio triplex*, azaz mindhárom szinoptikus evangéliumban megtalálható.

„Jézus ezt mondta nekik: Vajon nem azért tévelyegtek-e, mert nem ismeritek az Írásokat, sem Isten hatalmát? Mert amikor majd az emberek feltámadnak a halálból, nem házasodnak, férjhez sem mennek, hanem olyanok lesznek, mint az angyalok a mennyekben” (Mk 12:24-25par).

Jézust ebben a perikópában a feltámadást tagadó szadduceusok próbálják meg összezavarni az asszony esetével, aki a földi életben hét fivérnek is felesége volt – vajon a feltámadás után hogyan működik a levirátus törvénye? Jézus az angyalokra hivatkozik válaszában, akiknek az a jellemzőjük, hogy nem házasodnak, és nem vesznek feleségeket. Az angyalok eszerint cölibá-

¹ KEK, 328.

² Lásd pl. G. Peers: *Subtle Bodies: Representing Angels in Byzantium*, Berkeley 2001; R. Giorgi: *Angels and Demons in Art*, Los Angeles 2005.

tusban élő hímnemű egyedek, a két ige (*gameō* és *gamīzō*) használata alapján legalábbis erre következtethetünk.³

A másik passzus ószövetségi, az ismert szöveg a Virrasztók hénoki mítoszának lecsapódása a Genesisben.

„Történt pedig, hogy amikor az emberek kezdtek elszaporodni a földön, és leányaik születtek, látták az istenfiak, hogy szépek az emberek leányai, ezért feleségül vették közülük mindazokat, akiket kiválasztottak maguknak. Akkor ezt mondta az ÚR: Ne maradjon lelkem örökké az emberben, hiszen ő csak test! Legyen az életkora százhusz esztendő! Abban az időben, amikor az istenfiak bementek az emberek leányaihoz, és azok gyermekeket szültek nekik – sőt még azután is –, óriások éltek a földön. Ők voltak az ősidők nagy hírvű vitézei” (Gen 6:1-4).

E rövidke szakasz az *1Hénok* 6-11 történetének összefoglalása, az Isten ellen lázadó angyalokról, akiknek elcsavarja fejét, és rabul ejti szívét a földi leányok szépsége.⁴ Ha ebből nem lenne egyértelmű a nemük, elnevezésük („istenfiak”, *bʿnē hā ʾēlōhīm*) világossá teszi, hogy férfiakról van szó.

Ha a bevezetés elején angyal-ábrázolásokat említettem, a végén is azt fogok, mégpedig a római Via Latina katakomba két Bálám-jelenetét, a Kr. u. 4. század közepéről.⁵ Ezek Bálám és az angyal találkozását jelenítik meg (Num 22:22-35). Az angyal alakjának dús arcszörzete nem hagy semmi kétséget nemi hovatartozását illetően (1. kép: Via Latina, F terem).

2. HÁTTÉR

Az ókori zsidó angyaltan megértéséhez viszonylag messzire, a biblikus Izrael kialakulása előttre kell visszamenni az időben. A kánaánita panteonról – annak a népességnek a hitvilágáról, amelyből Izrael kiformalódott⁶ – egy a késői bronzkorból (Kr. e. 1500-1200) fennmaradt szövegegyüttes számol be legrészletesebben, amit az észak-szíriai partvidéken, az ókori Ugarit romjai közt tártak fel, 1928-tól kezdődően.⁷ Az ugariti szövegek számos istenséget és ezek kísérő numinózumait említik, közülük többen (pl. Él, Baal, Asera, Anat) az Ószövetségben is előkerülnek. Ezen istenek alapvető jellemzője – mint mindenütt az ókori Keleten –, hogy van nemük, rendelkeznek nemzőképességgel, és vonatkozó érzelmekkel. A főisten, Él visszatérő jelzője az

³ J. Marcus: *Mark 8-16: A New Translation with Introduction and Commentary* (AB 27A), New Haven 2009, 833; A. Yarbro Collins: *Mark: A Commentary* (Hermeneia), Minneapolis 2007, 561.

⁴ J. Doedens, *The Sons of God in Genesis 6:1-4: Analysis and History of Exegesis* (OuTS 76), Leiden 2019.

⁵ Zsengellér J.: *Bálám könyve I. A Numeri 22-24 ókori hatástörténete* (QTh 3), Budapest 2006, 243-246.

⁶ Rózsa H.: „Az izraelita honfoglalás kérdése a modern biblikus kutatás tükrében (2. rész)”. *Jeromos füzetek* 22 (1995) 9-20.

⁷ Lásd Maróth M.: *Baal és Anat. Ugariti eposzok*, Budapest 1986.

Bálám és az angyal (Via Latina, F terem)

„istenek atyja”, ahogy a panteon tagjaira is úgy utalnak egyes szövegek, mint „Él hetven gyermeke”.

Mindezt azért fontos felidézni, mert a kánaánita panteon elemei részei a fogság előtti izraelita hitrendszernek.⁸ Hogy csak közismert példákat említsek, a 82. zoltár eleje megidézi a kánaáni istenei kompetenciaharcait, az első vers szó szerinti fordítása: „Elohim feláll Él gyülekezetében, az istenek között ítéletet mond”. Debóra énekében JHVH viharistenként jelenik meg, „Amikor Széirből kijöttél, Uram, amikor Edóm mezején lépdeltél, rengett a föld, csepegett az ég is, vizet csepegtettek a fellegek is. Remegtek a hegyek az Úr színe előtt, még a Sínai is, Izrael Istenének, az Úrnak színe előtt” (Bír 5:4-5); míg Habakkuk záró zoltárában napistenként: „Fensége beborítja az eget, dicsősége betölti a földet. Ragyogása olyan, mint a napfény, sugarak támadnak kezéből: abban rejlik az ereje” (Hab 3:3-4). A szövegrész folytatása („előtte dögvész jár, lába nyomán láz támad”, 3:5) Baal kísérodémonát (raspu, pestis) említi JHVH-val kapcsolatban.⁹

Ezen a háttéren nem meglepő, hogy magának JHVH-nak is van neme, és nem pusztán grammatikai szempontból. Az Ószövetség Istennel kapcsolatosan dominánsan maszkulin képanyagot használ, mint atya, király, férj, vőlegény, a vele kapcsolatos igék következetesen hímnemű alakban állnak. Mindemellett azonban az elszánt olvasó elszórtan olyan feminin utalásokra is lelhet, amelyek ugyancsak Istenre vonatkoznak. Hogy csak néhányat említsek: ilyenek az anya, amelyet Izajás második és harmadik főrésze használ előszeretettel (Iz 42:14; 46:3; 66:13), a szülést levezető bábaasszony (Ps 22:10; 71:6; Iz 66:9), vagy az úrnő (Ps 123:2). A vaskori Izrael Biblián kívüli

⁸ P.D. Miller: *The Religion of Ancient Israel*, Louisville 2000, 1-45; M.S. Smith: *The Early History of God: Yahweh and the Other Deities in Ancient Israel*, Grand Rapids 2002, 19-159.

⁹ Több példával: Karasszon I.: *Az óizraeli vallás*, Budapest 1994, 9-25.

Késő perzsa kori drachma (British Museum)

szövegei megőrizték azt is, hogy JHVH-nak is volt házastársa. A Kr. e. 9-8. század fordulójáról fennmaradt feliratok Kuntillet-Adzsrudban és Hirbet el-Qómban egyaránt arról tanúskodnak, hogy ez a személy nem más, mint a kánaánita panteonból is ismert istennő, Asera.¹⁰ JHVH férfiúi mivolta mellett szól egyetlen fennmaradt – jóllehet vitatott – ókori ábrázolása is. Egy Gázában megtalált, a Kr. e. 4. század első felére keltezhető, késő perzsa kori drachmáról van szó, melyet a British Museumban őriznek (2. kép).¹¹ A pénzérmén egy szárnyas keréken trónoló, kezében (ragadozó) madarat tartó alak látható, a fölötte olvasható feliratot a kutatók kétféleképpen értelmezik: *jhw* vagy *jhd*, azaz, vagy – és ez a valószínűbb – Izrael Istenét (*jahó*), vagy a helyi perzsa tartományt (*jehúd*) jelöli. Az alak azonosítása független a feliratétól, ikonográfiai párhuzamai alapján egyértelmű, hogy istenséget ábrázol. JHVH ezen az ábrázoláson ereje teljében levő, középkorú férfiként jelenik meg, hegyesre nyírt szakállal, és kidolgozott izomzattal.

Az Isten melletti mennyei lények korai bemutatásában megfigyelhető egyfajta, a gendert érintő kétértelműség. Két nagy jelentőségű textust idéznék fel itt, Izajás és Ezekiel próféták meghívás-elbeszéléseit. Utóbbinál sajátos, grammatikai kétértelműsége bukkanhat az olvasó. Ezekiel azt látja, ahogy megjelenik neki négy élőlény által kísérve Isten trónszekere. Az „élőlény” (*hajjā*) a héberben nőnemű szó, viszont a rá utaló tárgyas és birtokos utóragok végig az első fejezetben hol hím-, hol nőnemben állnak.¹² Izajás szeráfjai esetében pedig ikonográfiai kétértelműséggel szembesülünk. A hatszárnyú mennyei lények úgy osztották be szárnyaikat a látomás sze-

¹⁰ Kőszeghy M.: „Polijahvizmus és Asera-hit Izraelben a Kr.e. 9. században”. *Egyháztörténeti szemle* 3/2 (2002) 28-39.

¹¹ Y. Meshorer: *Ancient Jewish Coinage*. Vol. 1, New York 1982, 21-26.

¹² M. Greenberg: *Ezekiel 1-20: A New Translation with Introduction and Commentary* (AB 22), New York 1983, 43.

rint, hogy „kettővel az arcát takarta el, kettővel a lábát takarta el, kettővel pedig repült” (6:2). A szeráfok takaró szárnyai arcukat, és lábukat rejtik – utóbbi eufémisztikusan a genitáliákra utal¹³ –, azokat a területeket tehát, ahol nemüket egészen egyértelműen meg lehetne határozni.

A babilóni fogság Izrael teológiájának fejlődésében alapvető, megkerülhetetlen jelentőségű időszak. Egyebek mellett ekkora tisztul le a választott nép JHVH-henoteizmusa konkrét monoteizmussá, aminek elvi tisztázásában a korszak egy névtelen prófétája (Deutero-Izajás, Iz 40-55) oroszlánrészt vállalt.¹⁴ Azonban JHVH egyedülálló voltának hangsúlyozásával a mennyei szféra egyáltalán nem ürül ki. Éppen Deutero-Izajás bevezetése tanúskodik arról, hogy mennyire nem: ebben a szakaszban ugyanis Isten és a próféta mellett számos mennyei lény is színre lép.¹⁵ A prológus mennyei udvartartásának tagjai – a földi udvartartás analógiájára – funkcionálisan hímneműek.

3. AZ ANGYALOK NEME A KORAI ZSIDÓSÁGBAN

A perzsa, majd a hellenisztikus korra a bibliai angelológia teljesen kifejlik. A mennyeket nagyszámú égi lény népesíti be, akik funkcionális struktúrákba rendeződnek, amint látható ez pl. már Zakariásnál (3:1-10)¹⁶ a korai perzsa korban, vagy a késő hellenista időszakban, Dánielnél (8-12).

A korai zsidóság Biblián kívüli irodalma az ószövetségénél sokkal bővebb információt szolgáltat az angyalokról (is).¹⁷ Először is, az angyalok feladatköreit úgy mutatják be e szövegek, mint amiket földi körülmények között férfiak töltenek be. Ilyen maskulin feladatok pl. a pap, a harcos, a hírvívő. Először is, angyalok több helyen feltűnnek papi szerepben; legtisztábban a holt-tengeri tekercek között töredékesen megőrzött, a kutatók által *Szombati égőáldozat dalainak* nevezett iratban jelennek meg így.¹⁸ E mű nem kevesebbet tűz célul maga elé, mint a mennyei szentély angyali liturgiájának

¹³ J. Blenkinsopp: *Isaiah 1-39: A New Translation with Introduction and Commentary* (AB 19), New York 2000, 223.

¹⁴ M.S. Smith: *The Origins of Biblical Monotheism: Israel's Polytheistic Background and the Ugaritic Texts*, Oxford 2001, 179-194.

¹⁵ Xeravits G.: „Vigasztaljátok népemet...! Deutero-Izajás Bevezetése (Iz 40,1-11)” In: *Minden kegyelem! A 65 éves Jakubinyi György érsek köszöntése* (szerk. Marton J. – Oláh Z.), Budapest – Kolozsvár 2011, 40-50.

¹⁶ L.S. Tiemeyer: *Zechariah and His Visions: An Exegetical Study of Zechariah's Vision Report* (LHBOTS 605), London 2015, 116-146.

¹⁷ Xeravits G. et al. (szerk.): *Angyalok az ókortól Szent Tamásig*, Budapest 2011, 67-177.

¹⁸ DJD 11: 173-401, M.J. Davidson: *Angels at Qumran: A Comparative Study of 1 Enoch 1-36; 72-108 and Sectarian Writings from Qumran* (JSPSup 11), Sheffield 1992, 235-254.

szövegét közölni. Az egymáshoz képest alá- és fölérendeltségi viszonyban álló angyalok papi funkciójának részét képezi az Isten dicsőítése, a tanítás, és az áldozatbemutatás is. Továbbá, angyalok harcosként való bemutatása már az Ószövetség lapjain megjelenik (pl. Dán 10:13; 2Makk 10:29-30; 11:8-9). A qumráni leletek közül ismét csak több olyan szöveget ismerünk, amelyek ezt a témát dolgozza ki,¹⁹ legrésztetesebben az ún. *Háborús szabályzat* (*A fény fiainak harca a sötétség fiaival ellen, 1QM*). Ez a mű a végidőről beszél, és azt a jók és gonoszok közötti harc képével mutatja be. Ebben a küzdelemben mindkét oldalon részt vesznek angyalok is. A mű szerzője hangsúlyozza, hogy rájuk tekintettel nem mindegy a földi sereg összetétele: „bárki, aki nem tisztaság... a csata napján ne menjen velük a harcba, mert szent angyalok vannak hadaik körében” (1QM 7:5-6). Az angyalok hierarchikus rendbe szerveződve állnak csatarendbe: „te rendelted régtől a Fény Fejedelmét, hogy segítsen minket... és az igazság összes szellemei az ő uralma alá tartoznak” (13:10); máshol az angyali seregek fejét Mikáélnak nevezi a szöveg (17:6-8) – a megnevezések egyéb művekben is visszaköszönnek. Harmadrészt, a hívívői feladatokról, azaz összekötni az isteni világot az emberivel a legsajátabb szerepe az angyaloknak. Ezek az „angyalok” sokszor – főleg korai bibliai szövegekben – pusztán az Isten kommunikációjának képszerű bemutatásai, később azonban egyre inkább Istentől különálló létezőkké válnak.²⁰ A korai zsidóság irodalma szinte hemzseg az angyali hírnököktől.

A fenti adatokat azonban csak egy fontos megszorítással kell kezelni. A gender-specifikus feladatokról az ókorban sem jelentett mindig kizárólagosságot egyik vagy másik nem számára – elegendő emlékezetünkbe idézni azt pl., hogy az ugariti panteon legvérszomjasabb harcosa éppen egy „törékeny” asszonyka, Baal neje, a szűzi Anat. Egy nagy jelentőségű korai zsidó szöveg, a Kr. e. 2. század közepéről származó *Jubileumok könyve* egyik részlete azonban minden kétséget eloszlat e téren, és arról tanúskodik, hogy az angyalok, bizony, férfiak!²¹ A körülmetélésről értekezve (*Jub 15:23-34*) a mű szerzője az alábbi, tanulságos gondolatot közli: „Mert mind a jelenlét angyalai és mind a megszentelés angyalai teremtésük napjaitól fogva ilyenek, és a jelenlét angyalai és a megszentelés angyalai színe előtt szenteli meg (Isten) Izraelt, hogy vele és szent angyalaival legyenek” (15:27). Eszerint az angyalok

¹⁹ A.R. Michalak: *Angels as Warriors in Late Second Temple Jewish Literature* (WUNT 2.330), Tübingen 2012, 148-191; D.D. Hannah, *Michael and Christ: Michael Traditions and Angel Christology in Early Christianity* (WUNT 2.109), Tübingen 1999, 15-121.

²⁰ C.H. von Heijne: *The Messenger of the Lord in Early Jewish Interpretations of Genesis* (BZAW 412), Berlin 2010, 49-120.

²¹ F. García Martínez: „El prepucio de los ángeles”. *Estudios Bíblicos* 66 (2008) 285-300.

eleve körülmetélt állapotban teremtettek – rendelkeznek tehát hímnemű ivarszervekkel, értelemszerűen: férfiak.

Nagy kérdés azonban, hogy mit kezdenek az angyalok férfiúi mivoltukkal. A bevezetőben idézett két bibliai szöveg az angyali vágyak kezelésének két, homlokegyenest ellentétes paradigmáját kínálja olvasóinak: a megtartóztatót és a megélőt. Utóbbi esetben érdekes kérdés, hogy ki kezdi a liaisont, az angyalok, vagy a nők? A Genesis egyértelműen az előbbieket hibáztatja, azonban Pál apostol egy mondása alapján arra következtethetünk, hogy talán a földi hölgyek sem voltak az ügyben makulátlanok („kötelessége az asszonynak, hogy a férjétől való függés jelét viselje a fején az angyalok miatt”, 1Kor 11:10). A korai zsidóság irodalmában mindkét elképzelés jelen van. A mítoszt részletesen a Kr. e. 3. században keletkezett, ún. Virrasztók könyve beszéli el (1Hének 1-36), azon belül is a mű 6-11. fejezetei. A hénoki változat az angyalok felelősségét hangsúlyozza, akik átkos esküvéssel szövetkeznek erre a vétekre.²²

„Történt, midőn az emberek fiai megsokasodtak, hogy gyönyörűségesen szép leányaik születtek. Meglátták őket az angyalok, az ég fiai, és megkívánták őket. Majd így beszéltek egymás között: Gyertek, válasszunk magunknak feleséget az emberek leányai közül, és támasszunk utódokat magunknak. (Erre) így szólt hozzájuk a vezérük, Szemjázá: Félek, talán mégsem akarjátok majd véghezvinni e cselekedetet, úgyhogy egyedül én fogom e nagy bűn terhét viselni. Erre mindnyájan válaszoltak neki, és ezt mondták: Tegyük esküt mindannyian, és kössük meg magunkat átkokkal, hogy nem változtatunk e terven, s hogy elhatározásunkat mindenképpen végrehajtjuk. Ezután mind esküt tettek, és átkokkal kötelezték magukat” (6:1-5, ford. Dobos K.).

Ez az értelmezés sokáig fennmarad, nyomára bukkanhatunk a korai zsidóság korszakának végén is, a Kr. u. 2. század első negyedében, a szír nyelven fennmaradt *Báruk apokalipszise* lapjain. A látnok végigtekint a jelen világkorszak történetén, amit a gonoszság és jóság periódusainak váltakozásával mutat be. E szakasz elején kerül említésre az angyalok lázadása. „Mert teremtésük idején szabadok voltak. De néhányan alászálltak, és asszonyokkal vegyültek” (2Bár 56:11-12). Egy jelen formájában korakeresztény, de minden bizonnyal zsidó eredetű pseudepigráf mű, a *Tizenkét pátriárka testamentuma* némiképp árnyalja ezt a képet, és legalább részben mentesíti a lázadó angyalokat. Az irat első könyve, a főképpen a vágyakkal és parázsnasággal foglalkozó *Ruben testamentuma* óva inti a nőket a túlzott magamutogatástól.

²² A.T. Wright: *The Origin of Evil Spirits: The Reception of Genesis 6:1-4 in Early Jewish Literature* (WUNT 2.198), Tübingen 2005.

„Meneküljetekek tehát gyermekeim a paráznaság elől, és parancsoljatok rá feleségeitekre, meg a leányaitokra, hogy ne cicomázzák fejüket, se külsejüket, hogy megszedítsék az elmét, mert minden asszony, aki így ármánykodik, az az örök büntetésre lesz fenntartva. Hiszen így bájolták el az őrangyalokat is még a vízözön előtt, minduntalan rajtuk járatták szemeiket, egymás iránti vágyban éltek, gondolataikat cselekedeteik követék, így emberekké lettek, és a férfival való együttthalásban mutatkoztak meg előttük” (TRub 5:5-6, ford. Ladocsi G.).

Azt hiszem, az angyaltan e maskulin orientációja nem pusztán engem zavar, hanem mindenkit, aki akár egyszer is „angyalom”-nak nevezte a feleségét. Keressük hát tovább a női gendert a transzcendens szférában! Az Ószövetség bölcsességirodalma siet segítségünkre e téren, ahol metaforikus nőalakokra lelhetünk, a megszemélyesített bölcsesség formájában. A Példabeszédek 8. vagy Sirák fia 24. fejezetei szép példái ennek. A Példabeszédek könyvében a Bölcsesség ellentétpárjaként megjelenő Bolond Asszony földi alak, de bemutatása befolyásolta bizonyos démonikus nőalakok kidolgozását.²³ A legaprólékosabban felépített ilyen alakra Qumránban lelhetünk, a *Gonosz nő csábításai* című iratban (4Q184). Egy olyan nőt mutat itt be a szerző, aki maga a megtestesült gonoszság, és akinek egyetlen vágya letéríteni az igazakat a helyes útról.

„Szíve csapdát állít, és veséi hállókat; szemei gonoszsággal mocskoltak, kezei a verembe kapaszkodnak; lábai gonoszat tenni indulnak, és bűnös dolgokban járni [...] a sötétség alapzatai, és a bűn sokasága szárnyain... A város terein fátyolozza magát, és a falvak kapuibán megáll, és senki sem áll[ítja le] folytonos ka[cérkodásá]ban. Szemei ide-oda pillantanak, és szempilláit csintalanul emeli, hogy nézeges[se az]igaz em[be]rt és meglepje, és a hatalmas embert, hogy botlásra készítse; az igazságost, hogy az útról letérítse, és az igazság választottjait a parancsolatok megőrzésétől; és az erős [szívű] pajzánsággal gyengíti, és a helyesen járó, hogy az előírást áthágja”.

Hasonló bemutatást nyer később, rabbinikus szövegekben, az Izajás 34:14-ből ismert Lilit is.²⁴

Ezekben a démonikus nőalakokban nincs sok köszönet. Vajon csak őket lehet fellelni a transzcendens lények nagy, maskulin tengerében? Szerencsére nem – a kitarító kutatás más nyomokra is lelhet!

Először is: „a lányok angyalok”. A Csárdáskirálynő ismert dalának a *Jób testamentuma* című, feltehetőleg a Kr. u. első században – még a

²³ S. White Crawford: „Lady Wisdom and Dame Folly at Qumran”. *DSD* 5 (1998) 355-366; M. Goff: „The Personification of Wisdom and Folly as Women in Ancient Judaism”. In: *Religion and Female Body in Ancient Judaism and Its Environments* (szerk. G.G. Xeravits, DCLS 28), Berlin 2015, 128-154.

²⁴ J.M. Blair: *De-demonising the Old Testament: An Investigation of Azazel, Lilith, Deber, Qeteb and Reshef in the Hebrew Bible* (FAT 2.37), Tübingen 2005, 24-30.

Templom lerombolása előtt – keletkezett mű szolgáltat igazságot.²⁵ Ebben a pszeudepigráf iratban Jób három lánya angyallá változik. Halála előtt apjuk örökségül hagy rájuk egy-egy „sokszínűre fonott zsinórt” – amelyeket magától Istentől kapott, és melyek segítségével ő maga is meggyógyult –, hogy azokkal övezzék fel magukat. Midőn a lányok felveszik a zsinórokat, más szívet nyerne, és az angyalok, arkhónok és kerubok nyelvén kezdenek beszélni: a mű szerzője ezzel minden bizonnyal angelifikációjukra utal (*TJób* 48-50). Hasonlót olvasunk az ókor egyik szép szerelmes regényében, *József és Aszeneth* történetében. E mű görög nyelven keletkezett, az időszámításunk fordulója körüli századokban.²⁶ Az irat 10-18. fejezeteiben Aszenethnek, József szerelmesének megtérése történetét közli a szerző. A szépséges leány bűnbánó imáját követően angyal jelenik meg neki, aki a mennyei dolgokra oktatja. Végül Aszeneth készen áll frigyre lépni Józseffel, és ragyogó díszruhába öltözik, és felékesíti magát. Ennek során külseje átalakul, arca és tekintete angyalfániáknál megszokottakra emlékeztet:

„Behajolt Aszeneth a mosdóvízbe és meglátta, hogy olyan volt tekintete, mint a Nap, szemei meg, mint a felkelő hajnalszín. Orcái, mint a Magasságos mezeje, és az orcáin olyan pír, mint egy ember fiának vére, ajka, mint az élet rózsája, mikor kelyhéből kibomlik, a fogai, mint a harcra rendelt bajnokok, a haja a fején, mint a szőlő az Isten paradicsomában, amikor fürtökben bővelkedik, a nyaka, mint tarka ciprusfa, mellei mint a Magasságos Isten hegyei” (18:9).

Környezetének reakciója ugyancsak angyali jelenségeket idéz:

„Akkor aztán bejött a nevelője, és jelentette neki hogy minden elkészült, amint megparancsoltad. Amint azonban Aszenethre pillantott, megdöbbsent, sokáig nem tudott megszólalni, megijedt, leesett Aszeneth lábai elé és az mondta: Mi ez, és ki ez a nagy Szépség és Csodálatosság? Nemde a Mennyei Istene választott ki Téged elsőszülött fia József menyasszonyának?” (18:11, ford. Bolyki J.).

A *József és Aszeneth* nem csupán egy angyallá átalakuló földi asszonykát szerepeltet, hanem egy igazi, hamisítatlan női angyalt is. Amikor Aszenethet oktatja, a mennyei férfiú többek közt az alábbiakat említi:

„Mert a mennyben lakó Megtérés a Magasságos leánya, aki igen jó és szép, és ő az, aki minden órában közbenjár és esedezik a Magasságos Istenhez érted, és minden megtérő érdekében a Magasságos nevében, mivelhogy Isten a Megtérés atyja, a Megtérés pedig a szűzek felügyelője, és igen szereti őket s minden órában kéri a Magasságost a megtérőkért, mert az őt szeretőknak menyegzőt készít a mennyben, s ott szolgálni fog

²⁵ Adorjányi Z.: *Jób testamentuma*, Budapest 2011.

²⁶ R.D. Chesnutt: *From Death to Life: Conversion in Joseph and Aseneth* (JSPSup 16), Sheffield 1995; Bolyki J.: *József és Aszeneth*, Kolozsvár 2005.

nekik örök időkre. Maga a Megtérés pedig igen szép Szűz, tiszta és szent, mindenkor mosolyog, méltányos és szelíd, a Magasságos Atya szereti őt, s minden angyal félve tiszteli. Én is nagyon szeretem őt, mert ő is a nővérem, és aszerint, ahogyan benneteket, szüzeket szeret, én is szeretlek benneteket” (15:7-8).

Ez a Megtérés (*metānoia*) nevű hölgy mennyei lény. A mű szerzője nem metaforikus alaknak tartja, ugyanúgy kezeli, mint Aszeneth látogatóját. Neméről nem pusztán nevének grammatikai formája nyújt eligazítást, hanem a szöveg kifejezetten a „Magasságos leányának” (*thygātēr tou hypsistou*) mondja.

4. ZÁRÁSKÉPPEN

A fenti, rövidke áttekintés azt mutatta, hogy a korai zsidó angyaltan alapvetően maszkulin dominanciájú. Ebben nincs is semmi meglepő, tekintettel a zsidóság alapvetően pátriárkális szemléletére. Meglepő azonban, hogy találunk női angyalt, és angelifikálódó nőalakokat is. Ezzel az angyalvilág hasonlóan működik az Istenről való ószövetségi beszédhez – amely képanyagát tekintve szintén alapvetően férfiközpontú, mégis átsejlik rajta a női gyengédség.